CAPITOLUL XII

Carmen Sylva

1843 – 1916 · „Cuibul Reginei”, portul Constanța

Capătul digului din portul Constanța, într-o vară de dinainte de Primul Război Mondial. Pe terasa unei căsuțe de lemn, cu valurile de jur împrejur, stă o femeie îmbrăcată în alb. Face semn vapoarelor care ies din port. Uneori le strigă printr-un megafon.

Regina Maria avea s-o descrie așa în amintirile ei: „Albă ca o nălucă, luneca de colo-colo pe cerdacul casei încercuite de valuri”.

Femeia era prima regină a României.

CUM S-A AJUNS AICI?

S-a născut pe 29 decembrie 1843, la Neuwied, în Germania, ca prințesa Elisabeta de Wied. În 1869 s-a căsătorit cu principele Carol al României. În 1881, când țara a devenit regat, a devenit regină.

Singurul lor copil, prințesa Maria, a murit la trei ani. Durerea a împins-o spre scris și spre fapte de binefacere.

În Războiul de Independență din 1877 a organizat ambulanțe și spitale pentru răniți. Oamenii i-au spus „Mama răniților".

A semnat cărțile cu un pseudonim: Carmen Sylva. În latină, „carmen" înseamnă cântec, iar „sylva", pădure. Sursele spun că Vasile Alecsandri a îndemnat-o să-l folosească. Unul dintre primele ei lucruri publicate a fost o traducere în germană a poeziilor populare românești culese de el.

A scris mult: poezii, povești, piese de teatru, romane și cugetări.

ORAȘUL DE LA MARE

După 1878, Dobrogea a revenit României, iar regele Carol I a văzut în Constanța poarta țării spre mare. Pe 16 octombrie 1896 a pus piatra de temelie a portului modern. Lucrările s-au încheiat pe 27 septembrie 1909.

Constanța a devenit reședința de vară a familiei regale. Elisabeta îndrăgea orașul, dar Palatul Regal i se părea prea departe de apă. Voia să stea chiar lângă mare.

Regina Maria scria că Elisabeta „iubise totdeauna marea cu o iubire romantică". Era, spunea ea, unul dintre puținii oameni care se bucurau cu adevărat de vânt.

CĂSUȚA DE PE DIG

Soluția au găsit-o inginerii portului, conduși de Anghel Saligny. În 1909–1910, la capătul digului de nord, lângă Farul Carol, au ridicat pentru regină un pavilion mic.

Era o căsuță de lemn, făcută ca suprastructura unui vapor. Stătea pe o bază de piatră și beton, sprijinită pe console de metal. Avea o terasă cu grilaj de fier, iar odăile semănau cu cabinele unei nave. Un text din 1937 spune că a fost construită în două săptămâni.

În primăvara lui 1911, când familia regală a sosit la Constanța după călătoria anuală pe Dunăre, pavilionul a fost inaugurat oficial.

De atunci, regina petrecea aici una sau două luni pe vară. Aproape zilnic avea loc câte un ceai literar. Venea și poetul Cincinat Pavelescu, pe atunci magistrat la Constanța. Muzeografa Doina Păuleanu spune că regina „era de o simplitate extraordinară, ea nu voia acolo niciun fel de lux".

Stătea de vorbă cu orășenii care se strângeau în jurul ei, fără să țină cont de rangul lor. Ieșea în larg cu o barcă numită „Amarylis" și privea delfinii.

Și saluta vapoarele. Le făcea semn cu o batistă albă. Regina Maria își amintea că „se servea și de un megafon care trimitea răspunsuri vapoarelor ce se depărtau". Presa locală adaugă că navele îi răspundeau cu sirena.

În iunie 1914, țarul Nicolae al II-lea a venit în vizită la Constanța, cu familia. O fotografie păstrată îl arată pe terasa pavilionului, alături de principele Carol și de prințul moștenitor Ferdinand.

A fost ultima vară a reginei la mare. Tot în 1914 a murit regele Carol. Elisabeta s-a stins în 1916.

DUPĂ REGINĂ

În război, pavilionul a fost jefuit. Regina Maria nota în 1924 că fusese prădat „până la conductele de apă". A fost refăcut pentru ea, iar numele de „Cuibul Reginei" s-a lipit de el în anii aceia.

În ianuarie 1927, un scurtcircuit a provocat un incendiu. Arhitectul Victor Ștefănescu l-a reconstruit din cărămidă și beton, păstrând ideea de vapor.

În 1963, la extinderea portului, clădirea a fost demolată în parte și transformată în birouri. Pe 16 octombrie 1996, în ea s-a deschis Muzeul Portului Constanța. Regele Mihai a venit aici în vizită și și-a amintit că, de copil, pescuia gingirică de pe terasă.

CE A RĂMAS

Clădirea stă și azi în port, pe locul vechiului dig, deși puțin mai amintește de căsuța de lemn. În 2026 era închisă publicului și aștepta reabilitarea. Numele reginei l-a purtat o vreme și stațiunea de lângă

lacul Techirghiol: înainte să devină Eforie Sud, s-a numit Carmen Sylva. Iar pentru constănțeni, Cuibul Reginei rămâne locul unde o regină-poetă saluta vapoarele.

Ce a lăsat Dobrogei

- A adus viața de vară a Curții în portul nou al Constanței.
- Pavilionul de pe dig, devenit în 1996 Muzeul Portului Constanța.
- Numele ei, purtat o vreme de stațiunea de lângă Techirghiol, azi Eforie Sud.

CAPITOLUL XIII

Mehmet Niyazi

1878 – 1931 · Constanța și Medgidia

Medgidia, 1914. Un profesor de limba turcă își face în oraș o mică tipografie. Din ea iese un ziar pentru musulmanii din Dobrogea, cu un nume simplu: „Işık”, adică „Lumina”.

Profesorul se numește Mehmet Niyazi. Tătarii din România îl numesc și azi „poetul național”.

CUM S-A AJUNS AICI?

Mehmet Niyazi s-a născut în 1878, în satul Aşçılar, azi Vânători, în comuna Pecineaga, nu departe de Mangalia. Era chiar anul în care se încheia războiul ruso-turc, după care Dobrogea a revenit României.

Părinții lui, Ismail și Azize, erau tătari născuți în Crimeea. Plecaseră de acolo din cauza presiunilor din Imperiul țarist.

Tatăl l-a învățat să citească și să scrie în turcă. Tot el l-a apropiat de literatura și de poveștile populare ale tătarilor. Băiatul a terminat școala primară în satul natal.

În 1889, familia s-a mutat la Istanbul. Acolo, Mehmet a urmat școala de învățători. A citit mult din poeții turci ai vremii, mai ales pe Namık Kemal.

A încercat de două ori, în jurul anului 1900, să se stabilească în Crimeea ca învățător. De fiecare dată, autoritățile rusești l-au alungat.

DASCĂL LA CONSTANȚA

În 1904, după moartea tatălui, s-a mutat la Constanța. Tot atunci s-a căsătorit cu Șefika, sora lui Kázím Abdulakim, ofițer român căzut la Mărășești, și a avocatului și deputatului Selim Abdulakim. Au avut patru fete și doi băieți.

Din 1906 a predat la școala turcă din Constanța. Îi învăța pe copii limba și literatura turcă, literatura persană, istoria otomană și religie. Între 1910 și 1914 a fost directorul școlii.

În paralel, a pornit ziare. În 1909 a condus redacția săptămânalului „Dobruca Sadası", „Vocea Dobrogei". Între 1910 și 1911 a scos „Teşvik", adică „Îndemnul".

În 1912 i-a apărut la Istanbul primul volum de versuri, „Ithâfat", „Dedicații".

SEMINARUL DE LA MEDGIDIA

Apoi a venit la Medgidia, ca profesor de limba și literatura turcă la Seminarul Musulman din oraș. Aici își făceau școala viitorii învățători și imami ai comunității.

Tot la Medgidia a scos ziarul „Işık”, între 1914 și 1915. Între 1915 și 1916 a urmat revista „Mektep ve Aile”, adică „Școala și familia”, dedicată educației.

Oamenii comunității îl prețuiau. Doi tătari din Medgidia, Osman Nuri și bogătașul Abdulveli Mennan, au cumpărat o casă în oraș și i-au dăruit-o.

La seminar a format o generație întreagă. Cercetătorii spun că ideile lui au contribuit decisiv la apariția noilor lideri ai tătarilor din Dobrogea. Mulți învățători, imami și intelectuali tătari au trecut prin clasele lui.

După revoluția din Rusia, în 1917, și-a lăsat familia și catedra și a plecat în Crimeea, unde tătarii își proclamaseră o republică. În 1918 a condus acolo ziarul „Hak Ses”. A lucrat și la conducerea școlilor din Bahçesaray.

Când Armata Roșie a ocupat Crimeea, s-a întors în Dobrogea. În 1920 era din nou profesor.

POETUL DORULUI

Crimeea a rămas tema mare a poeziei lui. În versuri o numea „Yeşil Ada”, „Insula Verde”.

Poeziile despre Crimeea au fost adunate în volumul „Sagış”, adică „Dor”, apărut în 1931 la Bazargic, la editura revistei „Emel”. După moartea lui, în 1935, la Constanța, a apărut și o culegere de „Poezii crimeene”.

Ultimii ani i-au fost grei. Câțiva dintre copii i-au murit, iar el s-a îmbolnăvit de tuberculoză. Mehmet Niyazi a murit în noiembrie 1931, la Medgidia, la 53 de ani.

CE A RĂMAS

A fost înmormântat în cimitirul musulman din Medgidia. După moartea lui, oamenii din jurul revistei „Emel”, condusă de Müstecip Ülküsal, au strâns bani și i-au ridicat un monument funerar. La dezvelire, potrivit unor relatări, au venit peste 4.000 de oameni.

Pe monument apare tamga, vechiul semn al hanilor Crimeii. Cercetătorii spun că atunci a fost folosit pentru prima dată ca simbol al tătarilor crimeeni. Mormântul a devenit loc de adunare pentru comunitate.

Revista „Emel” i-a dus mai departe ideile, în toată perioada interbelică. Monumentul stă și azi în cimitir. În Medgidia există și un bust al poetului, iar tătarii îl comemorează în fiecare an.

Într-una dintre poeziile lui, tradusă în română de G. Akmolla, poetul promite: „Din mormânt, voi întreba de soarta ta, tătare”.

Ce a lăsat Dobrogei

- A condus școala turcă din Constanța și a predat la Seminarul Musulman din Medgidia.
- A întemeiat ziare și reviste pentru musulmanii dobrogeni, cu tipografie proprie la Medgidia.
- O poezie care a devenit reper de identitate pentru tătarii din Dobrogea.

CAPITOLUL XIV

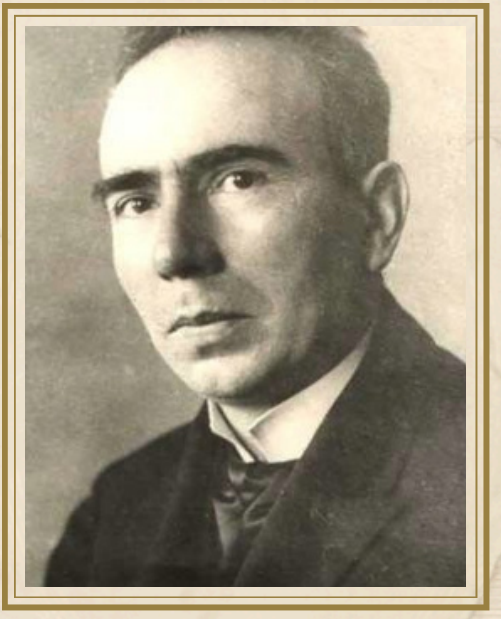

Vasile Pârvan

1882 – 1927 · Histria, pe malul lacului Sinoe

În 1914, la Histria, pe malul lacului Sinoe, au început primele săpături sistematice. Primul monument scos la lumină a fost un zid de apărare din epoca romană târzie.

Zidul înconjura ce mai rămăsese din cel mai vechi oraș atestat pe teritoriul României de azi. Cel care conducea săpăturile era directorul Muzeului Național de Antichități, Vasile Pârvan.

CUM S-A AJUNS AICI?

Vasile Pârvan s-a născut pe 28 septembrie 1882, în satul Perchiu, comuna Huruiești. Astăzi locul ține de județul Bacău.

A făcut școala primară la Berești și liceul „Gheorghe Roșca Codreanu" din Bârlad. A urmat apoi Universitatea din București, unde i-a avut profesori pe Nicolae Iorga și Dimitrie Onciul.

Din 1904 a studiat în Germania, la Jena, Berlin și Breslau. La Breslau și-a luat doctoratul, cu o lucrare despre naționalitatea negustorilor din Imperiul Roman.

S-a întors acasă și a urcat repede. În 1910 a fost numit director al Muzeului Național de Antichități. Nu împlinise 30 de ani. În 1913 a devenit membru titular al Academiei Române. A predat istorie veche la Universitatea din București.

PRIMUL ȘANTIER: ULMETUM

Prima lui campanie arheologică în Dobrogea a început în 1911, la Ulmetum. Cetatea romano-bizantină se află la Pantelimonul de Sus, în județul Constanța.

A săpat aici până în 1914. A dezvelit poarta de nord-vest, cu turnul ei, și o clădire cu absidă. Pământul scos de echipa lui a fost aruncat spre valea pârâului Pantelimon. Arheologii care au săpat acolo în 2022 au dat peste el și l-au recunoscut.

Despre Tropaeum Traiani, cetatea de lângă Adamclisi, a scris lucrarea „Cetatea Tropaeum". A adunat în ea rezultatele lui Grigore Tocilescu, care cercetase locul înaintea lui, și a dat un plan al cetății. Tot el a propus ideea că orașul a pornit ca o așezare civilă lângă o garnizoană și a devenit municipiu sub împărații Septimius Severus sau Caracalla.

HISTRIA

Ruinele de la Histria fuseseră identificate încă din 1868, de arheologul francez Ernest Desjardins. Dar nimeni nu le cercetase sistematic.

Orașul fusese întemeiat de coloniști greci veniți din Milet, pe la mijlocul secolului al VII-lea înainte de Hristos. A trăit în jur de 14 secole.

În 1914, Pârvan a încheiat cercetarea de la Ulmetum și a deschis șantierul de la Histria. L-a condus 12 ani, până în 1926. Campanii normale au fost însă doar în nouă dintre ei: 1914–1916 și 1921–1926.

Echipa lui a scos la lumină incinta romană târzie. Înăuntru au apărut piața mare, cartierul oficial și termele, adică băile publice. A făcut și sondaje într-una dintre zonele sacre ale orașului grecesc.

Apoi a venit războiul. Din august 1916 până în toamna lui 1918, Dobrogea a fost sub ocupație militară. Histria a fost jefuită de armatele invadatoare. Unele piese, câteva încă nepublicate, se află și azi în depozitele unor muzee din străinătate.

Pârvan nu a renunțat. Între 1918 și 1923 a făcut demersuri ca antichitățile duse peste graniță să fie recuperate. Iar din 1921 s-a întors la săpături.

Inscripțiile de la Histria le-a publicat în studii separate. Unul dintre ele a apărut în revista „Dacia", pe care o fondase chiar el.

CALLATIS ȘI PRIMELE MUZEE

Pârvan a înțeles că pietrele scrise se pierd dacă nu are cine să le adune. În 1914–1915, la inițiativa lui, au luat ființă muzee locale la Constanța, Mangalia, Silistra și Ulmetum.

La Mangalia, vechiul Callatis, a înființat în 1915 un serviciu de strângere și de conservare a antichităților. Tot atunci a comentat o inscripție grecească, găsită când s-a construit biserica greacă din oraș.

În 1916, în timp ce el conducea săpăturile de la Histria, la Mangalia săpa D.M. Teodorescu.

În 1922, Pârvan a cerut public, în „Analele Dobrogei", exproprierea caselor construite peste vechiul oraș. Apelul nu a avut niciun rezultat.

ULTIMII ANI

În 1926 a publicat „Getica", marea lui sinteză despre protoistoria Daciei. A organizat și Școala Română de la Roma.

Muncea peste măsură. A neglijat o apendicită, care s-a transformat în peritonită. Operația a venit prea târziu. A murit la București, pe 26 iunie 1927. Nu împlinise 45 de ani.

În testament a cerut ca manuscrisele, scrisorile și hârtiile lui să fie arse. Banii din bănci i-a lăsat Academiei Române, ca să finanțeze publicații sau premii de arheologie. A fost înmormântat la cimitirul Bellu.

CE A RĂMAS

Histria se sapă și astăzi. După moartea lui, șantierul a fost preluat de Scarlat Lambrino, apoi de alte generații de arheologi.

Zidul de incintă, piața și termele dezvelite în vremea lui se văd și acum, la intrarea în cetate și în primii pași prin ea.

Institutul de Arheologie al Academiei Române din București îi poartă numele. La fel și muzeul din Bârlad, orașul în care a făcut liceul.

Cine se plimbă azi printre zidurile Histriei merge, la propriu, pe drumul deschis de el în 1914.

Ce a lăsat Dobrogei

- A început în 1914 săpăturile sistematice la Histria, cel mai vechi oraș atestat.
- A cercetat cetatea Ulmetum între 1911 și 1914, prima lui campanie dobrogeană.
- A inițiat primele muzee locale din Dobrogea: Constanța, Mangalia, Silistra, Ulmetum.

CAPITOLUL XV

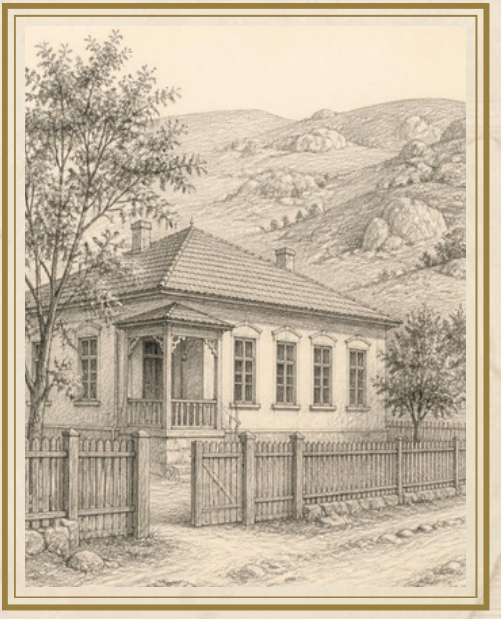

Nicolae Istrățoiu

1891 – cca. 1917/1918 · Cocargea (azi Pietreni), comuna Deleni, județul Constanța

În comuna Deleni din județul Constanța, liceul poartă un nume pe care puțini îl mai recunosc: Nicolae Istrățoiu.

Nu a fost un om celebru. A fost învățătorul provizoriu al satului Cocargea, azi Pietreni. Și a murit în Primul Război Mondial, la 26 de ani.

CUM S-A AJUNS AICI?

Despre el s-au păstrat puține lucruri. Cele mai multe le știm din scurta biografie pe care o publică școala care îi poartă numele.

Potrivit acesteia, Nicolae Istrățoiu s-a născut pe 10 septembrie 1891, în comuna Vistea Superioară. Era fiul lui Constantin și al Rafirei și avea domiciliul în comuna Șarânga, județul Buzău.

Nu știm când a ajuns în Dobrogea și nici câți ani a predat. Știm doar unde: la Cocargea, ca învățător provizoriu, adică fără numire definitivă.

SATUL DE PE VALE

Cocargea era un sat vechi, la vreo 28 de kilometri sud-vest de Medgidia. Numele îl lua de la valea în care stătea.

E un loc vechi. Un registru otoman din 1693–1694 pomenea aici 64 de nemusulmani care plăteau gizia, dajdia cerută de otomani celor de altă credință.

Satul de azi fusese întemeiat de turci, înainte de 1854. Au venit apoi români și greci. Între 1860 și 1870, la școala satului se învăța în limba greacă. Tot atunci, un elev din Cocargea, pe nume Stoicescu, învăța la școala din Silistra.

În războiul din 1877, biserica „Sfânta Treime" a fost prădată și arsă. Un an mai târziu, Dobrogea revenea României. Satul avea atunci școală, dar nu mai avea biserică.

În 1890 trăiau aici 358 de oameni: 139 de români, 139 de greci, 21 de bulgari și 59 de turci și tătari. Grecii s-au românizat cu timpul.

ȘCOLILE DIN VALE

În comuna de azi Deleni, prima școală, cu cinci clase, apăruse încă din 1867, la Chioseler, azi Petroșani.

În 1880 a urmat școala din Ghiolpunar, azi Șipotele. În 1883, școlile din Cocargea și din Enigea, azi Deleni.

Școala din Cocargea era una mică. Pe la 1881–1882, avea un singur învățător și 36 de elevi. Cunoaștem și câțiva dintre dascălii ei: Teodor Popescu în 1887, I. M. Constantin în 1911. Iar apoi, pe Nicolae Istrățoiu.

RĂZBOIUL AJUNGE ÎN SAT

În 1913, potrivit școlii, Istrățoiu a fost înrolat ca sergent în Regimentul 39 Infanterie „Petru Rareș".

În august 1916, România a intrat în Primul Război Mondial. Luptele au ajuns repede în Dobrogea, și chiar la Cocargea. Istoricul Adrian Ilie scrie că, pe 4 și 5 septembrie 1916, Divizia sârbă a rezistat atacurilor bulgare la Cocargea. Comandantul unui regiment sârb, colonelul Matici, a fost rănit, a continuat să lupte și a murit în fruntea oamenilor săi.

Biografia publicată de școală spune că învățătorul a luptat pe frontul de la Cocargea. Satul în care îi învățase pe copii să scrie ajunsese linie de front.

A fost rănit în luptele de la Enghez. A murit la 26 de ani, într-o infirmerie divizionară de la Negrești, în județul Vaslui, departe de Dobrogea.

L-au îngropat acasă, în Cimitirul Eroilor din satul Șarânga, județul Buzău.

În 1918, la numărătoarea de după război, Cocargea avea 357 de locuitori, dintre care 320 de români.

Adrian Ilie îl pomenește, în istoria satului Cocargea, alături de românii din Dobrogea care s-au jertfit în acel război.

CE A RĂMAS

Ce a rămas? Școala din Deleni, cu structurile din Petroșani, Pietreni și Șipotele, a devenit în 2005 unitate de sine stătătoare, iar în 2006 Școala de Arte și Meserii. Azi este Liceul Tehnologic „Nicolae Istrățoiu". Cu sprijinul Prefecturii Constanța, școala i-a făcut un panou comemorativ. La Pietreni, copiii învață și acum în școala satului, ca structură a liceului care poartă numele fostului lor învățător.

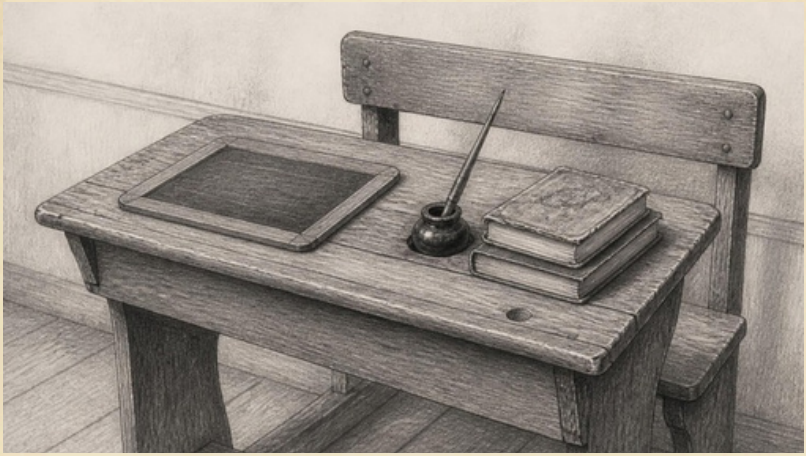

Ce a lăsat Dobrogei

- Lecțiile date copiilor din Cocargea, azi Pietreni, ca învățător provizoriu.
- Viața, jertfită în Primul Război Mondial, după ce a luptat și pe frontul din Dobrogea.
- Numele, purtat azi de liceul din Deleni, cu școlile din patru sate ale comunei.

CAPITOLUL XVI

Ioan N. Roman

1866 – 1931 · Constanța

9 iulie 1931. La București, Nicolae Iorga semnează actul prin care se înființează o bibliotecă publică pentru orașul Constanța.

Trei zile mai târziu, pe 12 iulie, la Constanța, moare Ioan N. Roman. Avea 64 de ani. Peste doi ani, noua bibliotecă se va muta chiar în casa lui.

Iorga îl numise „Patriarhul Dobrogei”.

FIU DE OIERI ARDELENI

Ioan N. Roman s-a născut pe 20 iulie 1866. Familia lui era de mocani, oieri ardeleni din Săliștea Sibiului, care își purtau turmele departe de casă.

Locul nașterii nu e sigur. Biblioteca din Constanța care îi poartă numele spune că s-a născut la Comândărești, în actualul județ Botoșani. Alte cercetări arată că acolo a fost doar declarat și că s-ar fi născut într-un sat din județul Ismail, în sudul Basarabiei.

A făcut liceul la Iași. A debutat în 1882, la Botoșani, în revista „Albina".

La 22 de ani a fondat la Iași ziarul „Drapelul". În 1892 era prim-redactor la „Adevărul", la București, unde a pornit și suplimentul „Adevărul literar".

A studiat apoi dreptul la Bruxelles. Acolo și-a luat doctoratul, cu o teză despre drepturile românilor din Transilvania. Între 1894 și 1897 a scris și la „Tribuna" din Sibiu, de partea românilor ardeleni.

Scria și versuri. A publicat un volum de „Poezii", iar unele poezii le-a semnat cu pseudonimul Rozmarin.

JUDECĂTOR, AVOCAT, PRIMAR

În 1898 a ajuns în Dobrogea, ca judecător la Medgidia. Pe 15 ianuarie 1899 a fost numit primar al Medgidiei. A ajutat la ridicarea bisericii „Sfinții Apostoli Petru și Pavel" din oraș.

Tot în 1899 a primit dreptul de a profesa ca avocat. Din 1900 s-a mutat la Constanța și n-a mai plecat.

A fost consilier comunal și județean, președinte al Baroului, iar la sfârșitul anului 1910, pentru scurt timp, primar al Constanței.

„DOBROGEA DOBROGENILOR"

Dobrogea trăia atunci sub un regim excepțional. Locuitorii ei nu aveau aceleași drepturi politice ca ceilalți români.

Roman a luptat pentru „desființarea regimului excepțional" și pentru drepturi constituționale depline. Deviza lui era „Dobrogea dobrogenilor!".

În 1905 a publicat la Constanța „Dobrogea și drepturile politice ale locuitorilor ei". În 1907 a urmat un studiu despre proprietatea rurală

din Dobrogea.

Drepturile politice au venit în 1909. Primele alegeri parlamentare la care au luat parte dobrogenii au fost cele din 1912. În mai 1914, Roman a fost ales deputat de Constanța. Mai târziu a fost și senator.

SOCIETATEA ȘI REVISTA

După Primul Război Mondial, Dobrogea ieșea dintr-o ocupație grea. În primăvara lui 1920, un grup de intelectuali din Constanța a înființat Societatea Culturală Dobrogeană. Erau profesori, magistrați, avocați, ingineri și medici. În frunte stăteau Ioan N. Roman și geograful Constantin Brătescu.

Programul avea câteva puncte: o revistă, conferințe, excursii, biblioteci și un muzeu regional.

Primul punct s-a împlinit chiar în 1920. La tipografia „Dacia" din Constanța a ieșit primul număr din „Analele Dobrogei", condus de Brătescu.

Revista se deschidea cu un cuvânt „Către cititori", semnat de Ioan N. Roman. Societatea se înființase, scria el, „pentru a promova studiul științific al trecutului și prezentului Dobrogei".

În același număr, Roman răspundea, într-un articol, pretențiilor bulgărești asupra provinciei.

„Analele Dobrogei" au apărut până în 1938. Din 1924, când Brătescu a plecat profesor la Cernăuți, redacția de la Constanța a fost girată de Roman.

Al doilea punct din program, muzeul, a devenit Muzeul Regional al Dobrogei. Din el se trage muzeul de istorie de azi din Constanța.

Ultimul lui mare proiect a fost statuia lui Eminescu. Ca președinte al comitetului „Pro Eminescu", a strâns bani și a semnat convenția cu sculptorul Oscar Han. N-a mai apucat dezvelirea.

CE A RĂMAS

Ce a rămas? Statuia lui Eminescu a fost dezvelită la malul mării, în Constanța, pe 15 august 1934. Biblioteca înființată în 1931 a funcționat în casele lui de pe strada Carol până în 1941, când au fost bombardate. Din 2003, Biblioteca Județeană Constanța poartă numele „Ioan N. Roman". Un bust de bronz al lui, lucrat de sculptorul I. C. Dimitriu-Bârlad, a fost dezvelit la Constanța în septembrie 1932. Iar „Analele Dobrogei", reluate

în 1995, apar și azi.

Ce a lăsat Dobrogei

- A fondat, cu Constantin Brătescu, Societatea Culturală Dobrogeană și revista „Analele Dobrogei” (1920).
- A luptat ani la rând pentru drepturile politice ale dobrogenilor.
- Casele lui au găzduit prima bibliotecă municipală a Constanței (1933–1941).

CAPITOLUL XVII

Constantin Brătescu

1882 – 1945 · Constanța, „Analele Dobrogei”

Constanța, anul 1920. La Tipografia „Dacia”, pe strada General Lahovari nr. 1, se tipărește primul număr al unei reviste noi: „Analele Dobrogei”.

Pe prima pagină scrie „Revista Societății Culturale Dobrogene”. Directorul ei este un profesor de geografie din oraș. Se numește Constantin Brătescu.

CUM S-A AJUNS AICI?

Constantin Brătescu s-a născut pe 30 septembrie 1882, în satul Câșla, azi Mineri, în județul Tulcea. Tatăl lui, Ion Brătescu, era învățător. Mama se numea Caliopi Caramfil.

Dobrogea era românească doar de patru ani. Copilul a crescut odată cu ea.

A făcut liceul la Tulcea, la „Spiru Haret". În 1901 a intrat la Facultatea de Litere din București, la limbi clasice.

Acolo l-a ascultat pe profesorul Simion Mehedinți. Prelegerile lui l-au făcut să treacă la geografie.

Și-a luat licența în 1906. A rămas la universitate, la secția de geografie, ca bibliotecar, profesor suplinitor și asistent al lui Mehedinți. Apoi a plecat la studii în Germania, la Leipzig și la Berlin.

PROFESOR LA CONSTANȚA

Întors acasă, a ales Dobrogea. A fost numit profesor de limba română și geografie la Școala Normală din Constanța, școala care pregătea învățători.

După Primul Război Mondial a condus Școala Superioară de Comerț din Constanța. Pe lângă ea a deschis o școală elementară de comerț și o școală de ucenici.

Împreună cu Constantin Moisil, a scos o primă revistă despre provincie, „Arhiva Dobrogei".

În iunie 1919 a fost ales membru corespondent al Academiei Române. Avea 36 de ani.

REVISTA DIN 1920

În primăvara lui 1920, Brătescu, avocatul și publicistul Ioan N. Roman și alți intelectuali din Constanța au pus bazele Societății Culturale Dobrogene. În cuvântul-înainte al revistei, semnat de Roman, ei apar ca profesori, magistrați, avocați, ingineri și medici.

Scopul lor era scris limpede: „pentru a promova studiul științific al trecutului și prezentului Dobrogei".

Primul pas a fost chiar revista. „Din programul ce ne-am propus, îndeplinim astăzi primul punct: Revista", scria Roman. Urma să apară, deocamdată, o dată la trei luni.

În acel prim număr, Brătescu a publicat un studiu despre Dobrogea în secolul al XII-lea. Pentru el a folosit scrierile geografului arab Idrisi și ale prințesei bizantine Ana Comnena. Alături, un inginer scria despre portul Constanța, altcineva despre tătarii din Pervelia. Erau și poezii, și folclor.

În numărul al doilea, tot din 1920, Brătescu a publicat acte din timpul ocupației germane în Dobrogea. Războiul abia se încheiase.

Brătescu a condus „Analele Dobrogei" aproape două decenii, până în 1938. A fost socotită cea mai importantă publicație de cultură și știință din spațiul pontic.

A scris în ea mult și despre orice ținea de provincie. Despre Delta Dunării. Despre numele noi date satelor dobrogene. Despre Ibn Battuta, un călător arab care a trecut prin Dobrogea în secolul al XIV-lea. Despre colinde din satul Mârleanu. A tradus, din cronicarul bizantin Georgios Kedrenos, pagini despre pecenegi. Iar mai târziu, despre „Dobrogea Regelui Carol I și colonizările dobrogene".

Doctoratul și l-a luat cu o teză despre Delta Dunării: cum s-a format și cum a evoluat.

A mai scris cărți despre Lacul Tașaul, despre pământul și solurile Dobrogei și despre numele vechi ale provinciei. Semna și poezii, recenzii și traduceri, cu pseudonimele „Salsovia", „C.B." sau „B".

DE LA CERNĂUȚI, CU GÂNDUL LA MARE

În 1924 a plecat profesor de geografie la Universitatea din Cernăuți. A luat revista cu el și a continuat s-o editeze de acolo. În 1930 a ajuns decanul Facultății de Științe.

Constanța nu a ieșit din grija lui. A trimis memorii Primăriei și Muzeului Național de Antichități despre cum ar trebui organizat muzeul orașului. În vara lui 1930 a fost numit director onorific al Muzeului Regional al Dobrogei.

Istoricul Ioan Micu avea să noteze, în 1971, că Brătescu nu era arheolog. Dar a insistat ca vestigiile antice găsite în oraș să fie protejate și adăpostite în muzeu. În 1931, după ce la Constanța s-a descoperit un sarcofag de marmură, a scris despre el în „Analele Dobrogei".

Profesorul lui, Mehedinți, l-a numit „un fel de preot al cultului strămoșilor săi de lângă mare”.

În 1938 s-a întors la București, la catedra de geografie generală și antropogeografie. A murit acolo pe 23 octombrie 1945.

CE A RĂMAS

Ce a rămas? Colecția „Analelor Dobrogei” e și azi o sursă de bază pentru cine cercetează trecutul provinciei. Numerele vechi pot fi citite chiar și pe internet. Iar Școala Normală din Constanța, cea la care a predat, îi poartă numele. În 1993, la împlinirea a o sută de ani, a primit titlul de Colegiul Național Pedagogic „Constantin Brătescu”. Generații întregi de învățători și educatoare din Dobrogea au trecut pe acolo.

Ce a lăsat Dobrogei

- Revista „Analele Dobrogei” (1920), condusă aproape două decenii, până în 1938.
- Studii despre Delta Dunării, Lacul Tașaul, solurile și numele vechi ale Dobrogei.
- Sprijin pentru organizarea Muzeului Regional al Dobrogei, ca director onorific din 1930.

CAPITOLUL XVIII

Ioan Borcea

1879 – 1936 · Staţiunea Zoologică Marină de la Agigea

Agigea, la sud de Constanța. Pe țărm sunt doar dune de nisip și o clădire scundă, ruinată, rămasă din vremea ocupației germane.

Un profesor de zoologie de la Iași trece într-o zi pe acolo. Îl izbește cât de diferite sunt condițiile de viață pentru animale în acest singur colț de coastă.

Hotărăște să facă aici o staţiune zoologică. Va fi prima instituție românească de cercetare a Mării Negre.

CUM S-A AJUNS AICI?

Ioan Borcea s-a născut pe 13 ianuarie 1879, în comuna Buhoci, județul Bacău. Era fiul preotului Constantin Borcea și al Ecaterinei.

A învățat la Iași, întâi la Liceul Național, apoi la Liceul Internat. L-a terminat în 1897, primul din promoția lui.

A urmat Științele Naturale la Universitatea din Iași. În 1900 a luat licența și a rămas preparator la catedra de morfologie animală.

DE LA PARIS LA IAȘI

În 1901 a plecat la Paris, ca bursier al Fondului „Vasile Adamachi". La Sorbona și-a luat licența în 1903, iar doctoratul în 1905. Teza lui a fost despre aparatul urogenital al rechinilor și al rudelor lor.

În aceiași ani a lucrat la stațiunile marine franceze de la Banyuls-sur-Mer și Roscoff, apoi la Napoli, în Italia. Acolo a văzut cum se cercetează marea de aproape.

Întors acasă, a urcat toate treptele la Universitatea din Iași, până la cea de profesor de zoologie. A fost decan al Facultății de Științe. Între 1912 și 1936 a condus Muzeul de Istorie Naturală din Iași.

În 1919 a devenit membru corespondent al Academiei Române. Între 1919 și 1920 a fost ministru al Cultelor și Instrucțiunii Publice.

STAȚIUNEA DE PE DUNE

Pe 1 martie 1926, prin Decretul regal nr. 810, a luat naștere Stațiunea Zoologică Marină de la Agigea, la vreo 15 kilometri sud de Constanța. Primul ei nume a fost „Regele Ferdinand I". Borcea i-a fost primul director.

Era prima instituție de cercetare marină din România. Ținea de Universitatea din Iași. Mai târziu, cercetătorii aveau s-o numească „primul așezământ de cultură universitară din Dobrogea".

Începutul a fost modest. Câteva camere din clădirea principală au fost eliberate de grăniceri și de militari și păstrate pentru studenți.

Treptat, stațiunea a primit laboratoare, camere pentru oameni și studenți și o sală cu acvarii mari. Borcea ținea mult la o instalație care să aducă apă de mare direct în laborator.

Stațiunea avea bărci și o plasă fixă de pescuit în mare. Peștele prins se vindea, ca să aducă bani. În 1928, Administrația Pescăriilor Statului a scutit-o de taxele de pescuit, care ajunseseră la 50.000–60.000 de lei pe an.

Oamenii stațiunii notau zilnic temperatura apei, vântul și peștii prinși: stavrid, lufar, hamsie, calcan, scrumbie albastră, barbun. Doar între 12 și 26 iunie 1928 au scos din mare 6.360 de kilograme de pește.

Și necazurile erau notate. În octombrie 1929, o navă militară a eșuat și a distrus plasa stațiunii. Paguba a fost socotită la 60.000 de lei. Armata a plătit, până la urmă, 20.000.

Borcea a studiat fauna Mării Negre. A pornit și cercetarea „relictelor ponto-caspice", viețuitoare rămase din apele vechi care legau cândva Marea Neagră de Marea Caspică. Pentru volumul „Dobrogea 1878–1928. Cincizeci de ani de viață românească" a scris capitolul „Fauna Mării Negre pe litoralul Dobrogei".

Stațiunea a devenit și școală. Aici veneau studenți pentru practică. Tot aici și-a început teza de doctorat, despre tubul urinifer al delfinului, tânărul George Emil Palade, viitorul laureat al Premiului Nobel.

ULTIMA VARĂ

În aprilie 1936, soția lui, doctorul Lucia Leon Borcea, a fost mutată ca șef de lucrări la Agigea.

În vara aceea, Borcea a făcut o septicemie. Colegul lui, profesorul Constantin Motaș, a scris că a căpătat-o „la masa de lucru". Ziarul „Dobrogea Jună" a pus-o pe seama înțepăturii unei viețuitoare marine pe care o cerceta. Titlul articolului spunea totul: „Moartea profesorului Borcea – o victimă a științei".

A murit pe 30 iulie 1936, la 57 de ani. Stațiunea lui împlinea doar zece ani. Nicolae Iorga i-a scris un necrolog: „Moartea unui învățat: profesorul Ion Borcea".

A fost înmormântat la Racova, în județul Bacău, în cavoul familiei.

Motaș, care i-a urmat la conducerea stațiunii, scria că Agigea era pentru România și pentru Universitatea din Iași ceea ce era Roscoff pentru Franța.

CE A RĂMAS

Stațiunea există și azi și îi poartă numele: Stațiunea Biologică Marină „Prof. Dr. Ioan Borcea”. Între 1970 și 1990 a ținut de Institutul Român de Cercetări Marine. Din 1990 s-a întors la Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași.

Are trei clădiri, laboratoare, o bibliotecă, locuri de cazare pentru peste 110 oameni și un Muzeu al Mării Negre. Alături se află rezervația „Dunele marine de la Agigea”, pe care stațiunea a primit-o în grijă din 1939.

Pe 1 martie 2026, stațiunea a împlinit o sută de ani, iar Academia Română a marcat centenarul. Iar la Racova, casa familiei Borcea a devenit muzeu, după ce sora savantului a dăruit-o în 1971.

Ce a lăsat Dobrogei

- Prima instituție de cercetare marină din România, la Agigea, în 1926.
- Primul așezământ universitar din Dobrogea, școală pentru generații de biologi.
- Studii despre fauna Mării Negre și observații zilnice asupra peștilor litoralului.

CAPITOLUL XIX

Demostene Tranulis

1883 – 1946 · Constanța, teatrul de pe bulevardul Ferdinand (azi Fantasio)

Septembrie 1927, Constanța. Pe bulevardul Ferdinand s-a deschis o sală nouă, ridicată în doar câteva luni. Nicolae Iorga vorbește acolo despre „Românii pe malul drept al Dunării”.

Îl ascultă peste 2.000 de oameni. Afară, în stradă, mulțimea îi face savantului o manifestație.

Primul teatru românesc din Dobrogea fusese ridicat pe banii unui constănțean de neam grecesc.

CUM S-A AJUNS AICI?

Demostene Tranulis s-a născut pe 22 martie 1883, în casa familiei din Constanța. Era al treilea din cei cinci fii ai lui Anastase și ai Elisabetei Tranulis.

Amândoi părinții erau greci. Familia tatălui venea din insula Samos, iar mama se născuse la Anhielo, lângă portul Burgas. Bunicii ajunseseră în Dobrogea încă din 1837.

A învățat la școala grecească și la Școala românească nr. 1 din Constanța. A făcut armata la Regimentul 34 Infanterie Constanța și a luptat în campaniile din 1913 și 1916. Familia păstrează amintirea că toți cei cinci frați Tranulis au luptat la Mărășești, în 1917.

Înainte de război făcea negoț cu cereale și furaje. Avea magazinul lui, la Obor.

OMUL CINEMATOGRAFULUI

După război s-a apucat de altceva. Pe bulevardul Ferdinand a deschis Parcul „Arena Grand", cu terasă în aer liber și un teatru-cinema. Între filme, pe scenă urcau trupe de artiști.

Între 1925 și 1926 a scos o revistă gratuită de teatru și cinema, „Constanța", care anunța filmele de la Arena Grand.

Și-a cumpărat aparat de filmat. În vara lui 1925 a filmat plaja, parcul, răsăritul soarelui peste mare. Istoricul Aurelia Lăpușan îl socotește primul film despre Constanța. A filmat și evenimentele orașului, printre ele sosirea principelui Carol.

SALA DE PE BULEVARDUL FERDINAND

Încă din 1915, Primăria dăduse Ligii Culturale un teren viran la colțul bulevardului Ferdinand cu strada Mihai Viteazu. Liga voia să ridice acolo o clădire. Ani la rând, n-a găsit bani: nici chiriaș, nici antreprenor, nici subscripție publică.

În 1926, Tranulis a început tratativele cu Liga, condusă la nivel național de Nicolae Iorga. S-a oferit să ridice clădirea pe banii lui, în șase luni. Urma s-o folosească 15 ani pentru spectacole, filme și adunări publice, apoi s-o doneze Ligii.

Piatra de temelie s-a pus pe 27 martie 1927. Placa de pe fațadă amintește și azi: „La 27 Martie 1927 s-a pus piatra de temelie a primului Teatru românesc din Dobrogea."

Lucrările au început în aprilie și s-au încheiat în septembrie 1927. Sala s-a numit „Tranulis". În anii următori, Demostene a dotat-o cu mobilier și cu aparatură de proiecție, sunet și lumini foarte moderne pentru vremea ei.

La inaugurare, Iorga a spus, potrivit presei vremii, că ce făcuseră acolo Tranulis și Liga însemna „mai mult decât trei sferturi din discursurile rostite".

Împreună cu cei patru frați, Demostene a sprijinit și Liceul „Mircea cel Bătrân" și biserica Capelei Militare. În oraș era cunoscut ca un mare filantrop.

ANUL 1940

În septembrie 1940 a fost proclamat statul național-legionar. Potrivit familiei, Demostene Tranulis, „fiind de origine elenă, a fost destituit din Teatrul" pe care îl ridicase și îl deținea.

La scurt timp, sala a primit un nume nou: „Fantasio".

În 1944, odată cu ocupația sovietică, trupele au ocupat teatrul și Liceul „Mircea cel Bătrân" și le-au folosit în scopuri militare.

Demostene Tranulis a murit pe 24 iulie 1946, la 63 de ani, după o boală lungă. A fost înmormântat în cavoul familiei din Constanța, lângă părinți și frați.

CE A RĂMAS

Ce a rămas? Clădirea stă și azi pe bulevardul Ferdinand nr. 11 și găzduiește Teatrul de Stat Constanța. Constănțenii îi spun încă „Fantasio". Pe fațadă, din 27 martie 2015, de Ziua Mondială a Teatrului, o placă de marmură pusă la inițiativa comunității elene „Elpis" îi poartă numele. Înăuntru, teatrul i-a dezvelit un bust. Iar în 2022, la lucrările de consolidare, arheologii au găsit sub foaier o bucată din zidul de apărare al vechii cetăți Tomis.

Ce a lăsat Dobrogei

- Clădirea primului teatru românesc din Dobrogea (1927), azi Teatrul de Stat Constanța.
- Parcul „Arena Grand”, cinematograf cu scenă, și un film despre Constanța din 1925.
- Sprijin, alături de frați, pentru Liceul „Mircea cel Bătrân” și Capela Militară.

CAPITOLUL XX

Vasile Canarache

1896 – 1969 · Constanța (Tomis)

Pe 1 aprilie 1962, directorul muzeului din Constanța a primit un telefon. La celălalt capăt al firului era Vasile Vâlcu, primul secretar al regiunii și vechiul lui prieten. Pe terenul Gării Vechi, muncitorii găsiseră capul unei statui.

Era Ziua Păcălelii. Vasile Canarache a crezut că e o glumă. S-a dus totuși la fața locului. Din pământ ieșea capul zeiței Fortuna.

BĂIATUL CARE VINDEA ZIARE

Vasile Canarache s-a născut pe 6 februarie 1896, la Galați. Familia se trăgea din greci veniți din insula Chios. Tatăl lucra la calea ferată.

Era cel mai mare dintre nouă frați. După moartea tatălui, a devenit sprijinul mamei și al fraților.

A făcut patru clase primare și două clase la o școală comercială din Iași. Restul l-a învățat singur. Vorbea româna, greaca, franceza și rusa.

De la 12 ani a muncit: vânzător de ziare, băiat de prăvălie, corector. În anii Primului Război Mondial scotea la Constanța foile „Varda" și „Victoria".

A luptat în Regimentul 13 Artilerie, la Mărășești. A fost decorat pentru vitejie.

ZIARIST, OM DE SPORT, COLECȚIONAR

Între cele două războaie a fost ziarist la „Adevărul" și „Dimineața". Apoi și-a făcut propriul ziar popular, „Tempo".

În 1934 a organizat primul Tur ciclist al României. A condus și Federația Română de Ciclism. În 1940 a adus la București primele Campionate Balcanice de ciclism.

Avea o pasiune veche: antichitățile. Cumpărase pământ în Dobrogea. Îi plătea pe țărani să are mai adânc, ca să iasă la iveală monede și fragmente vechi. Colecțiile lui au ajuns mai târziu în muzee.

În 1943, regimul Antonescu l-a internat în lagărul de la Târgu Jiu. Acolo l-a cunoscut pe Vasile Vâlcu, omul care avea să-i schimbe drumul.

DRUMUL SPRE CONSTANȚA

Pe la 1949 a devenit cercetător la Academie. Verile le petrecea la săpăturile de la Histria.

Spre sfârșitul anilor '50, Vâlcu, ajuns primul secretar al regiunii Dobrogea, l-a adus la Constanța. A primit conducerea muzeului de arheologie și coordonarea cercetărilor din toată Dobrogea.

A reorganizat muzeele din Constanța și Mangalia. A propus înființarea Acvariului și a unui muzeu de artă. Sub conducerea lui, muzeul a devenit o adevărată instituție de cercetare.

MOZAICUL DE SUB BLOC

Pe 6 august 1959, pe faleza de sud-vest a orașului, un muncitor săpa groapa de fundație a unui bloc. Cazmaua a lovit un zid antic.

Arheologul de serviciu, tânărul profesor Adrian Rădulescu, a ajuns pe loc. La baza zidului spart a găsit cubulețe de mozaic. L-a anunțat imediat pe directorul Canarache.

Săpăturile au durat din 1959 până în 1967. Canarache a coordonat echipa: Adrian Rădulescu, Doina Galbenu, Alexandru Bogdan, Vasile Barbu și Marin Perșinaru.

A ieșit la lumină o clădire romană ridicată pe trei terase, la marginea vechiului port Tomis. Sus, o sală cu un uriaș covor de mozaic colorat. Dedesubt, încăperi boltite, folosite ca magazii pentru mărfurile portului.

Mozaicul a fost restaurat împreună cu specialiști de la Opificio delle Pietre Dure din Florența, între care Paolo Mazzoni. În 1970, Edificiul Roman cu Mozaic s-a deschis pentru vizitatori. Canarache nu a mai apucat acea zi.

GROAPA DE LÂNGĂ GARĂ

Să ne întoarcem la 1 aprilie 1962.

Pe terenul fostei gări se săpa pentru un bloc nou. Sub terasamentul căii ferate din 1860, muncitorii dăduseră peste o groapă. Când a ajuns Canarache, Adrian Rădulescu era deja acolo.

În câteva ore au fost scoase 24 de piese de marmură. Erau 13 statui și statuete, 10 basoreliefuri și un mic altar fără decor.

Toate înfățișau zeități. Fortuna, împreună cu Pontos, zeul Mării Negre. Dionysos, Asclepios, Hermes, Isis, Cybele, Mithras, Cavalerul Trac. Și șarpele Glykon.

Despre Glykon, Canarache avea să scrie: „Trebuie subliniată meticulozitatea sculptorului în redarea amănuntelor morfologice.”

În vara lui 1962, sculpturile au fost expuse la muzeu. Presa constănțeană vorbește de peste 300.000 de vizitatori.

În 1963, Canarache, împreună cu Andrei Aricescu, Vasile Barbu și Adrian Rădulescu, a publicat cartea „Tezaurul de sculpturi de la Tomis”, la Editura Științifică.

De ce fuseseră îngropate statuile? Cei mai mulți specialiști cred că le-au ascuns credincioși păgâni, cam prin secolul al IV-lea. Au existat însă și alte păreri. Întrebarea a rămas deschisă.

ULTIMII ANI

A pus bazele revistei „Pontica", anuarul muzeului, care apare din 1968.

Vasile Canarache a murit pe 4 august 1969, la 73 de ani. Convoiul funerar a pornit de la vechiul sediu al muzeului. E înmormântat în Cimitirul Central din Constanța.

CE A RĂMAS

Azi, cele 24 de sculpturi stau împreună în Sala Tezaur a Muzeului de Istorie Națională și Arheologie Constanța. Șarpele Glykon a ajuns un simbol al Constanței.

Edificiul Roman cu Mozaic, lângă Piața Ovidiu, s-a redeschis în noiembrie 2025, după ani de restaurare. Revista „Pontica" apare și acum.

Iar în februarie 2026, la 130 de ani de la nașterea lui, muzeul pe care l-a condus i-a dedicat o expoziție.

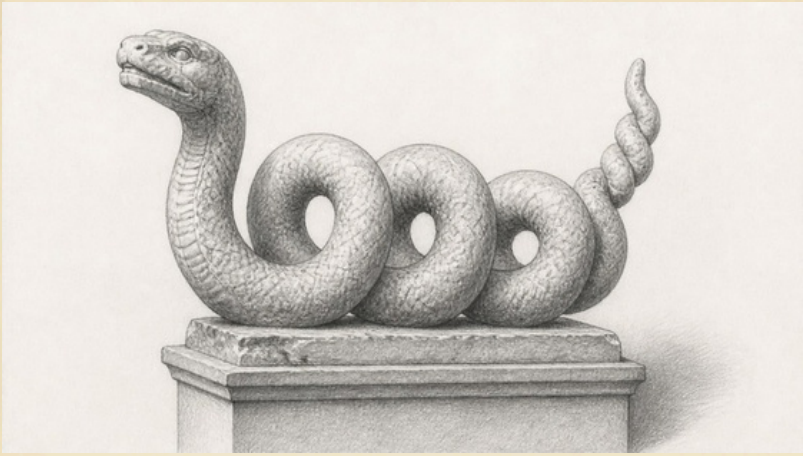

Ce a lăsat Dobrogei

- A condus săpăturile care au scos la lumină Edificiul Roman cu Mozaic (1959–1967).
- A coordonat recuperarea și publicarea Tezaurului de sculpturi de la Tomis (1962–1963).
- A transformat muzeul din Constanța în instituție de cercetare și a fondat revista „Pontica”.

CAPITOLUL XXI

Ion Jalea

1887 – 1983 · Casimcea și Muzeul de Sculptură „Ion Jalea” din Constanța

Pe faleza Constanței, aproape de Cazinou, un arcaș de piatră stă jos și se odihnește. Lângă el e o casă cu coloane, plină de statui.

Toate au fost lucrate de același om. Un om care, din 1917, mai avea o singură mână.

CUM S-A AJUNS AICI?

Ion Jalea s-a născut pe 19 mai 1887, la Casimcea, în județul Tulcea. Părinții lui coborâseră în Dobrogea din Transilvania, cu transhumanța.

Pe la șase ani, familia s-a mutat la Ciocârlia de Jos, în județul Constanța. Acolo a început școala.

A învățat apoi la Constanța, la școala care este azi Liceul „Mircea cel Bătrân". Potrivit cercetătoarei Aurelia Lăpușan, profesorul de desen Dimitrie Hârlescu i-a văzut talentul, iar primăria Constanței i-a dat o bursă ca să meargă la București.

La București a urmat Școala de Arte și Meserii, apoi Școala de Belle-Arte, cu profesorii Frederic Storck și Dimitrie Paciurea. În mai 1915 a avut prima expoziție. În același an a plecat la Paris.

Din 1916 a urmat Academia Julian și a trecut prin atelierul lui Auguste Rodin. Dar România intrase în război, iar Jalea a fost mobilizat ca ofițer de rezervă.

BRAȚUL PIERDUT

Pe 17 august 1917, pe frontul din Moldova, a fost rănit grav. L-au dus la Galați, apoi la Iași. Medicii i-au salvat piciorul stâng. Brațul stâng nu l-au mai putut salva.

Avea 30 de ani și era sculptor. Un meșteșug în care, de obicei, ai nevoie de amândouă mâinile.

A primit ordinul „Coroana României" cu spade și Crucea de Război franceză. Apoi a învățat să lucreze doar cu dreapta. În 1919 s-a întors la Paris, la studii, iar mai târziu a lucrat în atelierul lui Antoine Bourdelle.

Lucrările mari au venit una după alta. A sculptat „Lupta lui Hercule cu centaurul", aflată azi în parcul Herăstrău din București. În 1930, împreună cu Cornel Medrea, a lucrat basoreliefurile Mausoleului de la Mărășești. În 1937 a luat Marele Premiu la Expoziția Internațională de la Paris.

STATUILE CONSTANȚEI

Constanța nu l-a uitat, și nici el pe ea.

Pe 29 noiembrie 1936, fostul lui liceu, „Mircea cel Bătrân", împlinea 40 de ani. Pentru această zi, Jalea a lucrat o placă de bronz cu

Arhanghelul Mihail, înconjurat de numele eroilor școlii, scrise cu litere de aur.

Pe 15 august 1937, pe faleza de lângă Cazinou, a fost dezvelită statuia reginei Elisabeta, cunoscută ca scriitoare sub numele Carmen Sylva. Banii se strânseseră prin subscripție publică. La picioarele reginei stătea „Femeia cu harpa", muza ei. La dezvelire a venit regele Carol al II-lea.

După război, regimul comunist a dat statuia jos. Regina a stat zeci de ani ascunsă în subsolurile muzeului, iar „Femeia cu harpa" a ajuns la Medgidia. Bronzul poartă și azi urma unui glonț din al Doilea Război Mondial.

Pe 1 decembrie 1972, la Tulcea, a fost dezvelită statuia ecvestră a lui Mircea cel Bătrân, tot opera lui. Jalea avea 85 de ani. Un an mai târziu a făcut o donație și comunei natale, Casimcea.

DARUL DIN 1968

Cel mai mare dar l-a făcut în 1968. Jalea a vrut ca o parte din opera lui să rămână la Constanța. A dăruit orașului peste o sută de sculpturi.

Pentru ele s-a ales o casă de pe faleză, ridicată după Primul Război Mondial pentru Constantin Pariano, fost prefect al județului. Casa, în stil neoromânesc, fusese proiectată de arhitectul Victor Ștefănescu. După venirea comuniștilor, fusese naționalizată.

Sculptorul a ajutat el însuși la aranjarea lucrărilor în săli. Așa s-a născut Muzeul de Sculptură „Ion Jalea", secție a Muzeului de Artă Constanța.

În săli sunt sfinți și apostoli, centauri și eroi, portretele părinților lui și un autoportret. Și multă Dobroge: oameni la arat, oameni cărând saci, femei cu spic, portrete mici de săteni, cu portul și meseriile lor.

După moartea sculptorului, familia a mai dăruit lucrări. Azi colecția numără 227 de piese.

Ion Jalea a murit la București, pe 7 noiembrie 1983, la 96 de ani. Sculptase cu o singură mână 66 de ani.

CE A RĂMAS

Ce a rămas? Muzeul „Ion Jalea" stă pe strada Arhiepiscopiei nr. 26, în peninsula Constanței. În 2017 a fost redeschis, după cele mai ample reparații din ultimii 30 de ani. În fața lui, pe faleză, arcașul se

odihnește și acum. La câțiva pași, regina Elisabeta s-a întors pe soclu, cu o copie a „Femeii cu harpa” la picioare. Iar la Tulcea, Mircea cel Bătrân stă și azi călare, lucrat de copilul din Casimcea.

Ce a lăsat Dobrogei

- Muzeul de Sculptură „Ion Jalea” din Constanța, născut din donația lui din 1968.
- Statuia reginei Elisabeta (Carmen Sylva) și „Arcașul odihnindu-se”, pe faleza Constanței.
- Statuia ecvestră a lui Mircea cel Bătrân din Tulcea, dezvelită în 1972.

Cronologie

9 d.Hr. · OVIDIU

Ajunge exilat la Tomis, unde scrie „Tristele” și „Ponticele”.

1878 · REMUS OPREANU

Devine primul prefect al județului Constanța după unirea Dobrogei cu România.

1895 · ANGHEL SALIGNY

Inaugurează podul de peste Dunăre de la Cernavodă, care leagă Dobrogea de restul țării.

1896 · GRIGORE ANTIPA

Prin legea pescuitului scrisă de el, pescăriile Deltei trec în administrarea directă a statului.

1897 · IOAN S. NENIȚESCU

Devine prefect al județului Tulcea; ridică gimnaziul la rang de liceu și deschide școli în Deltă.

1898 · PETRU VULCAN

Deschide prima bibliotecă publică a Constanței și scoate revista „Ovidiu”.

1899 · IOAN I. MOVILĂ

Pune piatra de temelie a stațiunii Movilă-Techirghiol, azi Eforie Sud.

1904 · MARIN IONESCU-DOBROGIANU

Publică „Dobrogia în pragul veacului al XX-lea”, prima mare monografie științifică a Dobrogei românești.

1906 · ION BĂNESCU

Deschide stațiunea Mamaia, ca primar al Constanței.

1910 · DANIEL RENARD

Este inaugurat Cazinoul din Constanța, ridicat după proiectul lui.

1910 · PANAIT CERNA

Poetul născut la Cerna (Tulcea) publică volumul „Poezii”, premiat în 1912 de Academia Română.

Cronologie

1911 · CARMEN SYLVA

Inaugurează pavilionul de pe digul portului Constanța, viitorul „Cuib al Reginei”.

1914 · MEHMET NIYAZI

Scoate la Medgidia ziarul „Işık” („Lumina”), tipărit în propria tipografie.

1914 · VASILE PÂRVAN

Începe săpăturile sistematice la Histria.

1916 · NICOLAE ISTRĂȚOIU

Învățătorul din Cocargea luptă pe frontul din Dobrogea, lângă satul în care predase.

1920 · IOAN N. ROMAN

Fondează, cu Constantin Brătescu, Societatea Culturală Dobrogeană și revista „Analele Dobrogei”.

1920 · CONSTANTIN BRĂTESCU

Înființează la Constanța, cu Ioan N. Roman, revista „Analele Dobrogei”.

1926 · IOAN BORCEA

Fondează, prin decretul regal din 1 martie, Stațiunea Zoologică Marină de la Agigea.

1927 · DEMOSTENE TRANULIS

Ridică pe banii lui, pe bulevardul Ferdinand din Constanța, clădirea primului teatru românesc din Dobrogea.

1959 · VASILE CANARACHE

Ca director al muzeului din Constanța, coordonează săpăturile Edificiului Roman cu Mozaic.

1968 · ION JALEA

Dăruiește Constanței peste o sută de sculpturi, din care se naște Muzeul „Ion Jalea”.

Surse

Fiecare capitol a fost scris pe baza a cel puțin câteva surse independente: presă locală și națională, muzee, biblioteci, studii academice. Mai jos sunt cele principale.

OVIDIU

Ovidiu, „Tristele” și „Ponticele” (The Latin Library); Ziua de Constanța; MINAC; Adevărul; Discover Dobrogea; ANSA (2017).

REMUS OPREANU

Ziua de Constanța (seria „Prefecții Constanței”); Școala Gimnazială „Remus Opreanu”; Muzeul Marinei Române; Radio Constanța; Discover Dobrogea; Adevărul.

ANGHEL SALIGNY

Lavinia Dumitrașcu, în Dialogica (2022) și la Muzeul Marinei Române; AGIR, Univers Ingineresc (2025); Adevărul; Radio Constanța; Agerpres; Puterea; ERIH.

GRIGORE ANTIPA

Historia; Institutul Cultural Român; revista „Delta Dunării” (ICEM Tulcea, 2004); Academia Română; Noesis (CRIFST, 2021); Muzeul Național Peleș.

IOAN S. NENIȚESCU

Biblioteca Județeană Tulcea; Ziua de Constanța (Fondul documentar); Adevărul.

PETRU VULCAN

Ziua de Constanța; Cuget Liber; Sentinela (2026); Radio România Internațional; Maria Pariza, „Aromânii în presa dobrogeană”; Analele Universității „Dunărea de Jos” (2013).

IOAN I. MOVILĂ

Aurelia Lăpușan, Ziua de Constanța (2024); Radio România Actualități; Adevărul; Forbes România; Ziarul Lumina; Primăria Techirghiol.

MARIN IONESCU-DOBROGIANU

Ziua de Constanța; Adevărul; Universitatea „Ovidius” (2013); Muzeul Marinei Române; Valentin Ciorbea, prezentarea reeditării din 2010.

ION BĂNESCU

Aurelia Lăpușan (2024); Adevărul; Digi24; Discover Dobrogea; Newsweek România; Puterea; Tribuna Învățământului (2018).

DANIEL RENARD

Doina Păuleanu, Ziua de Constanța (2020); OAR Brașov-Covasna-Harghita; Adevărul; Radio România Internațional; Forbes România; Puterea.

Surse

PANAIT CERNA

Biblioteca Județeană „Panait Cerna” Tulcea; Ziua de Constanța; Ziarul Delta (2025); ICEM Tulcea; CIMEC; Universitatea „Dunărea de Jos” Galați.

CARMEN SYLVA

Adevărul; Reședințe Regale; Ziua de Constanța; Evenimentul Zilei; Rador; Historia; CIMEC; Discover Dobrogea.

MEHMET NIYAZI

Ziua de Constanța (2023); Info Sud-Est; Radio Constanța; ISPMN (2013); Historical Yearbook (2025).

VASILE PÂRVAN

Institutul Cultural Român; Adevărul; Historia; cimec.ro (Histria, Tropaeum Traiani); Alexandru Suceveanu, studiu despre cercetările de la Histria; Ziua de Constanța; Jurnalul.

NICOLAE ISTRĂȚOIU

Liceul Tehnologic „Nicolae Istrățoiu” Deleni (biografia patronului școlii); Adrian Ilie, Ziua de Constanța (2019); Cuget Liber (2022).

IOAN N. ROMAN

Ziua de Constanța; Biblioteca Județeană „Ioan N. Roman”; Radio România Internațional; Muzeul Marinei Române; Cristina Lazăr, teză de doctorat (UBB Cluj, 2015); Analele Universității „Ovidius” (2005).

CONSTANTIN BRĂTESCU

MINAC; Ziua de Constanța; Tribuna Învățământului (2018).

IOAN BORCEA

Agerpres (2024); Ziua de Constanța; Biblioteca Județeană „Costache Sturdza” Bacău; Noema și Noesis (CRIFST); Academia Română.

DEMOSTENE TRANULIS

Ziua de Constanța (Simona Anghel, Aurelia Lăpușan); Cuget Liber (2015); Adevărul (2015); Discover Dobrogea; G4Media (2022).

VASILE CANARACHE

V. Canarache, A. Aricescu, V. Barbu, A. Rădulescu, „Tezaurul de sculpturi de la Tomis” (1963); MINAC; Ziua de Constanța; Radio Constanța; Adevărul; Historia; TVR Info.

ION JALEA

Ziua de Constanța (Aurelia Lăpușan, Gabriela Titz); Muzeul de Artă Constanța; Ghidul muzeelor CIMEC; Adevărul; Discover Dobrogea.

Dobrogea nevăzută

MULȚUMESC CĂ AI CITIT

Dacă ai ajuns până aici, înseamnă că povestea Dobrogei te-a prins și pe tine. Asta mă bucură cel mai mult.

Pe pagina Toni Vodă povestesc în fiecare zi despre oameni și locuri din istoria noastră: unii mari, alții uitați, toți adevărați.

Dacă știi o poveste din satul sau din orașul tău, scrie-mi. Poate ajunge în cartea următoare.

Toni Vodă
Facebook și Instagram: Toni Vodă